

СРПСКА ЧИТАОНИЦА У БАЊАЛУЦИ

СРПСКА ЧИТАОНИЦА У БАЊАЛУЦИ

СРПСКА ЧИТАОНИЦА У БАЊАЛУЦИ

Тематски зборник

Издавач

ЈУ Народна и универзитетска библиотека Републике Српске

За издавача

Љиља Петровић Зечић

Уредник

Др Јелена В. Јањић

Рецензенти

Др Срето Танасић

Др Драгомир Козомара

Др Дејан Вукићевић

Лектор

Веселинка Божић

Лектор за руски језик

МА Натаља Милаковић

Прелом, обрада текста и дизајн корица

Срђан Војводић

Штампа

Графид, Бањалука

Славољуб Лукић*
Републички педагошки завод
Бањалука

Бањалучка богословија и оснивање Српске читаонице у Бањалуци

Апстракт: Бањалучка богословија је најзначајнија српска школа у Босни и Херцеговини из периода турске владавине. Основана је 1866. године, жељом српског народа и залагањем њеног првог управитеља Васе Пелагића, а радила је до 1875. године. За њеног деветогодишњег рада, Богословију је уписало укупно 219 ученика, а завршило је 67 богослова. Богословија је дала српском народу Крајине и Босне неколико генерација свештеника, али и учитеља, из којих се зачињала интелигенција, која је јачала дух поробљеног српског народа. У циљу помоћи раду ове средњошколске установе, али и у циљу развијања културног живота и ширењу просвјете међу српским народом у Бањој Луци, у склопу Богословије отворена је 1868. године Српска читаоница, која је опстала са радом све до почетка Другог свјетског рата.

Кључне ријечи: Бањалучка богословија, Српска читаоница, митрополит Игњатије и Васа Пелагић.

Почетком XIX вијека просвјетне и културне прилике за српски народ у Босни и Херцеговини биле су веома тешке. У временима сталних буна, устанака, али и након великог Аустријско-турског рата (1788–1791), просвјета и култура нису могли напредовати, а турска власт је на све начине покушавала онемогућити било какав духовни, просвјетни, али и економски напредак православних Срба у Босни и Херцеговини. Углавном, до тридесетих година XIX вијека, у Босни и Херцеговини није било српских школа, а манастири су били жаришта не само духовног већ и просвјетног и културног живота. Стога не чуди да у њима налазимо почетке српских народних школа. Прве просвјетне реформе у Босни и Херцеговини донесене су актом султана Абдулмецида, Хатишерифом од Гилхане (1839), према којем се дозвољавају грађанске школе, без обзира на националну и вјерску припадност. Тек од тада се почиње осјећати повољније вријеме за просвјетни и културни напредак, када долази до отварања српских основних школа у градовима и већим мјестима.

* s.lukic@rpz-rs.org

До XIX вијека српско становништво у Босанској Крајини углавном је живјело на селу, а мањи дио у градовима. Такав је случај био и са Бањом Луком, у којој се налазила управа и сједиште нахије. Становништво ове нахије било је већински српско, насељено по селима и приградским насељима. У првој половини XIX вијека Срби почињу активније насељавати Бању Луку, у којој постају најбогатији и најпредузимљивији дио становништва¹. Тих година основана је и црквена општина, која се бринула о духовном и просвјетном животу бањалучких Срба², док је прва српска основна школа у Бањој Луци основана 1832. године³.

Да бисмо разумјели потребу за оснивањем Бањалучке богословије, али и Српске читаонице у Бањој Луци, свакако је нужно сагледати културне, просвјетне, али и друштвене прилике, не само у Босанској Крајини него и у цијелом тадашњем Босанском вилајету. Видно је да од средине XIX вијека долази до културно-просвјетног прогреса Срба у Босанском вилајету и да Срби поред основних школа настоје да оснују и једну богословску школу у којој ће се спремати млади богослови за будући пастирски рад. Такву идеју је Гавро Вучковић представио на сабору православних Отоманског царства 1859. године у Цариграду. Он је тада тражио отварање Српско-православне богословије у Сарајеву. Већ 1863. године на Скупштини црквених представника у Сарајеву донесена је једногласна одлука о оснивању Српске православне богословије, али у Бањој Луци⁴, за чије оснивање је одмах формиран и фонд, у који је уложен прилог од митрополита Игњатија.

За оснивање Бањалучке богословије, поред више различитих иницијатива, ипак је најзаслужнији српски народ, не само Крајине већ читаве Босне и Херцеговине. Личност која је највише допринијела у остварењу овог дјела био је Васа Пелагић (рођен 1838. године у тадашњем Доњем Жабару, Пелагићево). Са 14 година (1852. године) Васа је отишао у Београд, где је завршио Богословију и два разреда гимназије, након чега се вратио у Брчко, где је радио као учитељ. У Београду је боравио поново 1863. године након чега је отишао у Москву, где је на Московском универзитету слушао политичку економију, историју и

¹ Александар Гиљфердинг наводи да је у Бањој Луци 1858. године било 1.500 муслиманских кућа, а 110 хришћанских (70 православних и 40 католичких) и да су се они насељили у новије вријеме. На истом мјесту наводи да православни немају цркву и да иду на молитву сат хода од Бање Луке. Гиљфердинг А., *Путовања по Херцеговини, Босни и Старој Србији*, Сарајево, 1972, 320–321.

² У Бањој Луци постојала је православна црква, која је око 1850. године разорена, опљачкана и није обновљена. (Ковачевић Т., *Опис Босне и Херцеговине*, Београд, 1879, 69.) Стога Александар Гиљфердинг са правом наводи да у Бањој Луци 1858. године није било православне цркве.

³ Папић М., *Историја српских школа у Босни и Херцеговини*, Сарајево, 1978, 29.

⁴ Микић Ђ., *Бања Лука на Крајини хвала*, Бања Лука 1995, 166–167; Папић М., *Историја српских школа у Босни и Херцеговини*, Сарајево 1978, 100.

медицину. Из Москве, преко Њемачке и Србије, долази у Бању Луку, где оснива Богословију⁵.

Оснивању Богословије много је допринио и српски кнез Михаило, који је приликом посјете изасланства из Бање Луке, са циљем да кнез помогне у добијању дозволе за градњу цркве, изјавио сљедеће: „Ваша је жеља оправдана, али ви имате много пречих задатака за културни развитак своје потиштене браће. Што ће вам црква, кад немате школованог свештенства, које би народ културно освјешћивало и будило српску народну свијест. Просвјета би нашем народу у Босни за нашу будућност била од веће користи него ма најљеше цркве. Гледајте да оснујете богословију, у којој ћете свој подмладак образовати у патриотском духу. Кад имаднете просвијећено свештенство, које ће умјети народ повести бољој будућности, вријеме ће дојијети наше уједињење прије већ што се ми надамо. Повежите се ви међу се, а и ја ћу вам дати у помоћ годишње 150 дуката, послаћу вам учитеље, па ће све ићи лакше већ што ви мислите“⁶. Из ријечи кнеза Михаила види се јасно његова жеља да градњу храмова мора да прати духовна, просвјетна, културна и национална изградња, коју ће да предводе православни свештеници, као пастири стада свог. Али осим кнеза Михаила велику заслугу за отварање Богословије у Бањој Луци имао је и београдски митрополит Михаило, који је Богословију редовно новчано помагао.

Ипак не можемо а да не споменемо да при отварању Богословије није све ишло по жељама Срба у Крајини, пошто је било и великих противника њеном оснивању. Међу највећим противницима био је аустријски конзул Станислав Драганчић, који је на мудар начин, својим прикривеним интервенцијама, хтио да онемогући отварање Богословије, говорећи паши у Сарајеву „како ће ђаци ове Богословије више бити солдати за рат, но ђаци, што се види из подигнуте гимнастике и утркивања на пољу“⁷. Додуше, било је противника Богословије и међу Србима, као што су били Јово Пиштељић и Томо Радуловић, који су говорили: „Та ће богословија и њен управитељ запалити (побунити) Бањалуку“⁸.

Темеље Бањалучкој богословији поставио је митрополит дабробосански Игњатије (1860–1868), који је одобрио молбу српског народа за отварање Српске православне богословије у Бањој Луци и без чијег благослова школско звоно не би чули млади богослови у Бањој Луци. Његова одлука је била у циљу испуњења жеље народа, али и за ширење

⁵ Банђур В., „Живот и педагошко дјело Васе Пелагића“, *Наша школа*, 7–8 (1988), 344–345.

⁶ Бијелић С., *Врбаске новине*, 8. X 1933 (бр. 227), 2; Турањани Ј., „Босанско-бањалучка богословија“, *Шематизам Епархије бањалучке 1900–2000*, Бања Лука 2000, 49.

⁷ Пелагић В., *Изабрани списи*, I, Сарајево 1952, 244.

⁸ Исто, 242.

просвјете и припремање квалитетног свештенства. Такође је митрополит Игњатије придарио 1.000 дуката као основну суму за отварање, али и издржавање Богословије, па се у својој препоруци за издржавање и напредак ове школе „отечески“ моли да „сви по својој волји и могућности буду у помоћи овом богољубивом дјелу за превелику корист народну“⁹. Било је и оних који су жељели да на други начин представе одобрење митрополита Игњатија за отварање Богословије и давање његовог прилога¹⁰, али ћемо кроз Статут Богословије видјети искрену и добронамјерну вољу митрополита Игњатија да Богословија опстане и да је руководи изабрано тијело по прописаним правилима.

Осим митрополитове помоћи за отварање Богословије Влада из Србије је слала помоћ од 620 дуката сваке године тј. полуодишиште по 310 дуката, уџбенике, помоћна учила у раду, као и помоћ у наставном кадру. Помоћ за Богословију стизала је и из Русије, од Благотворног комитета, под вођством професора Аксакова, у износу од 500 дуката годишње. Овај комитет је помагао хришћанско словенство у Турској¹¹. Да је помоћ стизала из Русије, види се из Пелагијевих писама упућених митрополиту Михаилу¹². Посебно је и свештенство од 1. јануара 1869. године за Богословију издвајало по један дукат, на основу одредбе митрополита Дионисија од 18. децембра 1868. године¹³. Такође је, уз договор са митрополитом Игњатијем, одређено да свака кућа при плаћању „владикине мирије“ треба дати, у складу са својим могућностима, један или два гроша. Уз сву наведену помоћ пристизала је и помоћ самог српског народа у храни и ореву.

У договору митрополита Игњатија и Црквене општине постављен је Управни одбор од пет људи који је са управитељем руководио школом. Четири члана Управног одбора бирана су, између чланова Црквене општине, у споразуму са митрополитом, на двије године, док је пети члан без промјене био протопрезвитер који је заступао митрополита. Свакако, врховни надзор и управу над Богословијом имао је сам митрополит¹⁴.

Све је овим било привремено уређено за почетак рада Богословије 1866. године, али двије године касније, 1868. године, престаје употреба овог привременог „провизоријума“ када је митрополит Игњатије објавио

⁹ Сава, епископ шумадијски, *Српски јерарси од IX-XX вијека*, Београд 1996, 192.

¹⁰ Погледати чланак у *Босанској вили* како Коста Ковачевић тумачи улогу митрополита Игњатија при отварању Бањалучке богословије. Ковачевић К., „Српска бањалучка богословија 1866.–1875.“, *Босанска вила*, 8 (1909), 122–123.

¹¹ Бијелић С., *Врбаске новине*, 12. X 1933 (бр. 230), 2;

¹² Страњаковић Д., „Васа Пелагић и митрополит Михаило (преписка и документи)“, *Живот*, 19 (1954), 267–268.

¹³ Бијелић С., *Врбаске новине*, 12. X 1933 (бр. 229), 2;

¹⁴ Први Шематизам православне српске митрополије Бањалучко-Бихаћке за годину 1901, сто година послије, Бања Лука 2001, 215.

Статут „Босанско-бањалучке богословске школе“, који се састојао из седам глава, 52 члана, пролога и епилога¹⁵.

Статут „Босанско-бањалучке богословске школе“, кроз седам глава, прописивао је и регулисао следеће:

I – Фонд, за који је митрополит издвојио 1.000 дуката и предлаже да остале црквене општине „Босанске епархије“ помажу по „својој воли и могућности ово богоугодно дјело“, али највише се моли свештенство, око Бање Луке, да они први „добар примјер благородно и великолудно на то помогну“.

II – Права на училишту, која увијек треба да буду под надзором и управљањем босанског митрополита, а да Бањалучка црквена општина има посебна права и преимућства. Такође, Богословијом ће да руководи пет чланова,protoјереј бањалучки и четири члана црквене општине и управитељ.

III – Материјално-спољашње надгледање и управљање Богословијом, о чему ће се бавити школски чланови (данас: школски одбор), а који ће се бринути за фонд, плаћање учитеља, о књигама и осталим потребама школским, за издржавање питомаца, о слободним данима за ученике, о упису ученика, слави Светог Саве, протоколу приложника, о броју ученика, печату Богословије, уредном учитељском животу (надзирању учитеља), примању и разрјешењу учитеља; а трајање рада ових чланова је одређено на двије године.

IV – Морално-унутрашње надгледање и управљање Богословијом, тј. о учитељима, где први учитељ и управитељ мора бити свештено лице, а осталих учитеља ће бити зависно од броја ученика, која могу бити и мирска лица (лаици), и о управи (управитељству), као и о дужностима управитеља (одређује предмете у свим разредима) и учитеља.

V – Одвојеност Богословије од осталих школа.

VI – Додатак за остале потребе, за нову зграду Богословије, Библиотеку, за смјештај учитеља и ученика, капелу итд.

VII – Посљедње препоруке и рјешења.

Статут се завршава Епилогом у коме се препоручује Црквеној општини бањалучкој важност Богословије и моли да „сваки по својој воли и могућности“ помогне рад ове школе¹⁶.

Дакле, рад Богословије је имао привремено уређена правила док митрополит Игњатије није званично предао *Статут* управљајућем одбору Бањалучке богословије и својеручно потписао у Бањој Луци 27. фебруара 1868. године.

¹⁵ Исто.

¹⁶ Исто, 215–226.

Осим уредби за организацију и рад Бањалучке богословије веома је битно да је у VI глави и члану 47 *Статута* предвиђено „да у кругу овог Училишта буде и Библиотека“¹⁷. Овим чланом су постављени темељи Српске читаонице, која је основана исте године и постојала све до успостављања фашистичке Независне Државе Хрватске 1941. године. Ова читаоница, која је отворена жељом и заслугом српске интелектуалне и трговачке елите Бање Луке, била је, према ријечима Ђ. Микића, посљедица не само економског снажења српског грађанства него је и условљена јачањем основног школства, а првенствено отварањем „Босанско бањалучке богословије“, па је Читаоница „и словом и сводовима“ била неодвојива од Богословије и основне школе¹⁸. Иако је Читаоница отворена, вјероватно уз одобрење босанског валије Шерифа Осман-паше, а скривено под аутономијом Српске православне црквене општине, ипак није остала без притиска турске власти, па је и престала привремено са радом, заједно са Богословијом, почетком устанка Срба 1875. године.

Богословија је у Бањој Луци званично почела да ради 1. октобра 1866. године (по старом календару). О томе нам свједочи Васа Пелагић у своме писму митрополиту Михаилу од 16. новембра 1866. године у коме каже сљедеће: „Да се је Богословија наша, у име Светишињега и Свемогућег Господа Бога, одобрila, потвrdila, благословила и руком Митрополита нашег Г. Игњатија, лицем на Покров Богоматере - да по преданију наше Матере Цркве пуно значаја освештала, и ура! да здравствујет ревносни дјелатељи просвете! отпочела 1. октобра 1866. године“¹⁹. А да је Богословија почела са радом тада, свједочи и подatak из *Школског листа* како је „нова богословска школа у Босни, општина Српска у Бањалуци, с дозволом власти 1. октобра 1866. године на значајан дан Покрова Матере Божије освећена и отворена“ и да је прве године уписано 12 ученика²⁰.

Своју прву годину Богословија је почела са радом у згради која је купљена за 800 цесарских дуката од бањалучког трговца Томе Радуловића, тј. од трговца Александра Опуића из Трста, коме је Томо Радуловић био дужан и ту кућу заложио. Та зграда је била у данашњој Улици Веселина Маслеше (Господска улица), где је касније била кафана Српске општине звана „Балкан“. У тој згради Богословија је била све до 1871. године, када је завршена нова зграда, која је грађена баш за њене потребе, а у првој згради Богословије је остала да ради Српска читаоница. У овој згради су биле саграђене учионице за три разреда, собе за

¹⁷ Исто, 224.

¹⁸ Микић Ђ., *Српска читаоница у Бањој Луци 1868–1941. године (слова сводови и читаоничари)*, Бања Лука 1999, 15.

¹⁹ Страњаковић Д., „Васа Пелагић и митрополит Михаило (преписка и документи)“, *Живот*, 19 (1954), 265.

²⁰ „Нова Богословска школа“, *Школски лист*, 22 (1866), 30. новембар 1866, Сомбор, 1.

становање ђака и професора, као и посебна трпезарија. Цијела та зграда била је дугачка 30 метара, а широка 15 метара. У њој је било 14 великих соба, седам у доњем, седам у горњем спрату²¹. За вријеме Устанка (1875–1878) зграда је служила као турска, а послиje окупације као аустроугарска војна болница, док није, на Бањалучком пољу, направљена гарнизонска војна болница. Све до 1908. године у њој је била смјештена Српска мушки и женски основна школа, а 1930. године бан Светислав Милосављевић је откупио све земљиште које је Александар Опуйћ продао Црквеној општини, са бившом Богословијом и хотелом Балкан. Тада је срушена зграда Богословије, а подигнута је зграда Банске управе²².

Школовање у Богословији је трајало три године. За вријеме Пелагићеве управе, од октобра 1866. па до марта 1869. године, школска година је била подијељења на два полуодишишта, где су за свако полуодишиште били други предмети. Послиje тога, па до затварања Богословије 1875. године, нису се предмети дијелили на полуодишишта. Васа Пелагић је, највијероватније, Наставни план саставио према узору Београдске богословије, коју је он похађао, а пошто је и књиге добијао из Србије²³. Школска година је обично почињала у септембру, а завршала се у јуну. Оцјене су биле од 1 до 5, 1 – рђав; 2 – слаб; 3 – добар; 4 – врло добар и 5 – превасходан, а од 1873. године одличан. Књиге и сва остале наставне помагала су стизала из Србије. Од уџбеника који су се користили једино нам је познат уџбеник *Историја Цркве за учеђу младеж*, који је издало Књажевство српско у Београду 1856. године²⁴. У *Статуту* нема спомена о претходној спреми питомца, квалификацији наставника, нити о наставним предметима осим „латинског и јелинског језика“, за који се изрично, у члану 49, каже „да ће се увести само онда, кад средства допусте“. Остали предмети зависили су од воље управитеља, за кога је по члану 35 имао бити одговоран²⁵.

Предмети који су изучавани у току трогодишње Богословије били су следећи:

Први разред: катехизис, историја српска, историја свештене, српска граматика, општи земљопис, рачун, њемачки језик и појање. Краснопис је уведен у први разред 1868. године.

Други разред: преводи Светог писма, општа историја, црквена историја, српска граматика, општи земљопис, њемачки језик, дијететика и појање. У другом разреду је 1868. године уведен рачун, а 1870. уведен је

²¹ Ковачевић К., „Српска бањалучка богословија 1866. – 1875.“, *Босанска вила*, 8 (1909), 123.

²² Бијелић С., *Врбаске новине*, 12. X 1933 (бр. 230), 2; Погледај: Микић Ђ., *Бања Лука на Крајини хвала*, Бања Лука 1995, 175.

²³ Папић М., *Историја српских школа у Босни и Херцеговини*, Сарајево 1978, 104.

²⁴ Бијелић С., *Врбаске новине*, 11. X 1933 (бр. 229), 2;

²⁵ Први Шематизам православне српске митрополије Бањалучко-Бихаћке за годину 1901, сто година послије, Бања Лука 2001, 215.

словенски језик, а изостављен њемачки језик и превод Светог писма, док је 1873. године уведена српска синтакса, физика и јестаственица, а изостављена дијететика, историја цркве и рачун.

Трећи разред: догматика, пастирка, историја цркве, црквено богословље, канони, метод учитељски, рачун, историја свијета, омилитика и црквено појање. Године 1872. уведено је наравствено богословље и словенска граматика, а изостављени канони, метод учитељски и омилитика; 1873. године уведен је њемачки језик и јестаственица, а изостављени омилитика, канони и метод учитељски; 1874. године уведено је каноничко право и општа историја, изостављено наравствено богословље и њемачки језик²⁶.

У Богословији је, за њеног деветогодишњег постојања, радио укупно 14 наставника, са првим управитељем и наставником ове богословске школе Васом Пелагићем, који је, као што смо већ поменули, прије доласка у Бању Луку боравио у Србији, Русији и Њемачкој, где се упознао са значајем просвјетитељства. За његов долазак у Босанску Крајину пресудну улогу одиграли су митрополит Михаило и Илија Гарашанин. Они су познавали Пелагићеву експлозивну и свадљиву нарав, недовољну трпељивост према саговорницима, али и слабост према ауторитетима. А какав је Васа Пелагић био, види се из догађаја када је постављена гимнастичка справа у црквој порти. Када је гимнастичку справу видио прота, одмах је наредио да се уколони, јер, по њему, „не требају вјешала код олтара“. Међутим, чим се Васа рукоположио, одмах је, у инат против, вратио гимнастичку справу у порту цркве²⁷.

Његову природу показује и догађај са рукопољења и примања архимандритства, пошто је митрополит Игњатије желио да управитељ Богословије буде свештено лице, што је у то вријеме било уобичајено. Али је Пелагић дознао за те намјере митрополита Игњатија, па је искористио долазак митрополита зворничко-тузланског Дионисија у Бању Луку 1867. године и за три дана постао архимандрит. Митрополиту Игњатију није било по вољи што је митрополит Дионисије рукоположио Васу Пелагића, али није хтио јавно да се супротстави, већ се помирио са тим²⁸. Свакако иза намјере Васине да га рукоположи митрополит Дионисије стоји његова жеља да га рукоположи неко ко је био поријеклом Србин, а не Грк, о којем Васа није имао, нажалост, високо мишљење. Архимандрит Василије је у то вријеме био изузетно цијењен код народа, па је чак упућена молба патријарху цариградском да постави епископа у Бању Луку, указујући да је Василије Пелагић права личност за то, како би био „владика од Крајине“ и управитељ Богословије. Патријарх је на молбу одговорио позитивно рекавши: „Нека вам Митрополит дабробосански

²⁶ Исто, 228.

²⁷ Пелагић В., *Изабрани списи*, I, Сарајево 1952, 243.

²⁸ Исто, 242–243.

Дионисије учини по вољи²⁹. Митрополит Дионисије се био сложио са поруком патријарха цариградског, али ускоро избија сукоб богослова са војном турском патролом, у који се умијеша и архимандрит Василије Пелагић.

За сукоб између Васе Пелагића са турском патролом постоје дviјe верзијe. Према једној верзији, по Кости Ковачевићу, до сукоба је дошло када су се једне вечери два ћака враћала у своје станове на спавање, пошто су сједили у некој кући до касно, па их у повратку сртне турска стража³⁰. А према другој верзији, по свједочењу Ристе Милића, група богослова се враћала са бденија, глувне недјеље Часног поста, те их је у касно доба зауставила патрола, која је хтјела да их приведе у полицијску управу. Међутим, богослови се разбјеже, а професор Петар Митровић остане да се расправља са стражом. Пошто је то било пред кућом архимандрита Василија, изађе и он, па се умијеша у сукоб са турском патролом, вријеђајући чак и султана. Ујутро јузбаша (командир страже) све то пријави паши, а паши позове на разговор Васу Пелагића, који не остане само према својима ранијим наводима, већ вербално нападне и самог пашу³¹. Након тога Васа је остао под истрагом једно краће вријеме у Бањој Луци, одакле је спроведен у Сарајево, где му се судило и где је задржан око осам мјесеци. Посредством црквене општине и митрополита, Васа је изведен из затвора у зграду митрополије да станује, као заточеник, али је 6. октобра/новембра³² 1869. године уз јаку оружану пратњу, програн у Кјутају (Мала Азија)³³.

Хапшењем Васе Пелагића и одвођењем у Сарајево Богословија је престала са радом, пошто је њен професор Димитрије Ристић „при првој олуји побјегао, и умало све ћаке није поплашио да бјеже“³⁴.

Богословија је почела поново са радом августа 1869. године и радила је до краја 1875. године. Осим управитеља архимандрита Василија Пелагића и поменуте двојице наставника Петра Митровића и Димитрија Ристића, у Богословији је радило још 11 наставника: Ђорђе Лазаревић, Стево Вулетић, Сретен Тодоровић, А. Радуловић, Јоцо Костић, Татомир Миловук, А. Васиљевић, Ђорђе Радуловић, Симо Поповић, Арон

²⁹ Исто, 244.

³⁰ Ковачевић К., „Српска бањалучка богословија“, *Босанска вила*, 11 (1909), 174.

³¹ Турањани Ј., „Босанско-бањалучка богословија“, *Шематизам Епархије бањалучке 1900-2000*, Бања Лука 2000, 155; Али ради објективности морамо признати да је овакво некоректно Пелагићево држање допринијело затварању Бањалучке богословије.

³² Различито се наводи.

³³ Пелагић В., *Изабрани списи*, I, Сарајево 1952, 246–251.

³⁴ Страњаковић Д., „Васа Пелагић и митрополит Михаило (преписка и документи)“, *Живот*, 19 (1954), 268.

Тапавица и Јован Зечевић³⁵. Сви наставници Бањалучке богословије, осим архимандрита Василија Пелагића, били су свјетовна лица (лаици). Богословија је имала три разреда, тако да су на три разреда била три наставника. Сви наставници су били академски образовани људи, за то вријеме, из Србије, или крајева под Аустро-Угарском и мотив њиховог рада у овој Богословији био је углавном из родољубивих, тј. патриотских разлога.

Бањалучку богословију, за њеног деветогодишњег рада, уписало је укупно 219 ученика, а завршило је 67 богослова³⁶. За упис у Богословију била су довољна четири разреда основне школе, али су неки ћаци, посебно они из мањих мјеста, имали и пријемне испите, због неуређености рада основних школа у тим мјестима.

У циљу помоћи рада ове средњошколске богословске установе, али и у циљу развијања културног живота и ширењу просвјете и писмености међу српским народом у Бањој Луци, одиграла је велику улогу и Српска читаоница, отворена 1868. године, залагањем богатих Бањалучана и Ваке Пелагића³⁷. Ова читаоница је затворена почетком устанка 1875. године, али је њен рад обновљен 1881. године, што се, нажалост, није догодило са Богословијом. Свакако да је рад ове читаонице, уз српске школе, био стуб и носилац културе и просвјете код српског становништва у Бањој Луци током аустроугарске окупације.

Значај Босанско-бањалучке богословије, за девет година њеног рада, на обнови културно-просвјетне и националне свијести био је огроман. Богословија је дала српском народу Крајине и Босне неколико генерација свештеника, али и учитеља, из којих се зачињала интелигенција, која је јачала дух поробљеног српског народа. Може се слободно рећи да је Богословија одиграла улогу „расадника српске“ просвјећености, чији су

³⁵ Први Шематизам православне српске митрополије Бањалучко-Бихаћке за годину 1901, сто година послије, Бања Лука 2001, 228. Кретање професора (наставника) у Богословији: 1866. године дошли Вако Пелагић и Петар Митровић; 1868. године у августу је дошао и трећи наставник Димитрије Ристић; 1869/71. године Ђорђе Лазаревић, Саво Вулетић и Сретен Теодоровић; 1871/72. године Ђорђије Радуловић, Јоцо Костић и Татомир Миловук; 1872/73. године Ђ. Радуловић, Стево Вулетић и А. Васиљевић; 1873/74. године уместо Васиљевића долази Симо Поповић; 1874/75. године Ђ. Радуловић и Арон Тапавица до почетка фебруара 1875. године, када је оставку дао Радуловић, а до краја школске године остао сам Тапавица. Могуће је да су Тапавици у том периоду помагали и учитељи из основне школе, пошто је учитељ Јован Зечевић код ученика „приватиста“ на испитима предсједавао. Бијелић С., Врбаске новине, 11. X 1933 (бр. 229), 2;

³⁶ Први Шематизам православне српске митрополије Бањалучко-Бихаћке за годину 1901, сто година послије, Бања Лука 2001, 228.

³⁷ У Првом Шематизму православне српске митрополије Бањалучко-Бихаћке за годину 1901 погрешно је наведено да је Српска читаоница отворена 1866. године. Погледај, Први Шематизам православне српске митрополије Бањалучко-Бихаћке за годину 1901, сто година послије, Бања Лука 2001, 229.

ученици носили терет духовног и културног препорода у веома тешким временима. Какву је Богословија одиграла улогу у буђењу и јачању вјерске свијести, најбоље свједоче ријечи митрополита дабробосанског Георгија Николајевића, који је једном приликом у згради Богословије рекао: „Ова зграда дала ми је најбоље свештенике које сам имао од када сам у Босну прешао“³⁸.

Осим што је Богословија дала изврсне свештенике и учитеље, она је дала и народне борце, какав је био Душан Вучковић, ћак Велике школе у Београду (студирао философију), који је погинуо са устаником Петром Пецијом и Остојом Корманошем 1875. године³⁹. Али је било и оних који су са добротворком мис Ирбијевом водили битку у изbjеглиштву од 1875. до 1878. године, за спас и школовање српске дјете. Многи су послије Богословије наставили школовање у Београду, а неки чак и Кијеву.

Према свему, Босанско-бањалучка богословија је најзначајнија српска школа у Босни и Херцеговини из периода турске владавине. Она је учинила велики корак ка промјенама које су неминовно захватале просторе, не само Босне и Херцеговине већ читавог Балкана. По духовној, просвјетној, културној и националној мисији коју је Богословија учинила за само девет година свога рада, постала је извор српске духовности на просторима Крајине, Босне и других српских поробљених крајева.

Banja Luka Theological Seminary and the founding of Serbian reading-room in Banjaluka

Summary

Banjaluka's Seminary is the most significant Serbian school in Bosnia and Herzegovina from the period of Ottoman rule. It was founded in 1866, by the will of Serbian people and owing to efforts of its first head, Vasa Pelagic, and it worked until 1875. In the course of its nine-year-long work, a total of 219 students enrolled Banjaluka's Seminary, 67 of which completed it. What the Seminary gave to Serbian people of Krajina and Bosnia is a few generations of priests, as well as teachers, and these, in turn, gave birth to intelligence, which strengthened the spirit of enslaved Serbian people. With the aim of supporting the work of this secondary education institution, as well as with an end to developing cultural life and spreading education among Serbian people in Banja Luka, Serbian reading room, which continued its work until the outbreak of the World War II, was founded within the Seminary in 1868.

Key words: Banjaluka's Seminary, Serbian reading room, metropolitan Ignjatije and Vasa Pelagic.

Slavoljub Lukic

³⁸ Ковачевић К., „Српска бањалучка богословија“, *Босанска вила*, 11 (1909), 173

³⁹ Микић Ђ., *Бања Лука на Крајини хвала*, Бања Лука 1995, 173.